

УДК 329(438+439):616-036.21

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.29.28>

ОПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕЛЕНИХ ПАРТІЙ ПОЛЬЩІ ТА УГОРЩИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Ярош Ярослав,

доктор політичних наук, професор,
декан факультету історії, політології та національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8376-8979

Бугайчук Антон,

здобувач докторантської програми PhD кафедри політології та публічного управління
факультету історії, політології та національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-1107-9258

Статтю присвячено дослідженню опозиційної діяльності польських (*Partia Zieloni*) та угорських (*Lehet Más a Politika*) зелених партій як опозиції до уряду цих двох країн у період із березня 2020 р. до квітня 2021 р. у специфічних умовах пандемії коронавірусу. Такий порівняльний аналіз зумовлений низкою подібностей політичної системи та політичного режиму в Польщі та Угорщині, які описані у статті. Дослідження проведене здебільшого з використанням методів контент-аналізу, порівняльного аналізу та історичного аналізу. Зокрема, на підставі контент-аналізу публікацій та програмних документів двох партій ми встановили, що вони перебували у жорсткій опозиції до провладних партій та уряду і були частиною опозиційних об'єднань. У тематичному вимірі встановлено, що угорські зелені приділяли більше уваги соціальним аспектам та подоланню бідності, а польські – проблемам рівності та подолання дискримінації й упереджень. Проте такі відмінності були суттєво зумовлені об'єктивними обставинами, а не ідеологічними розбіжностями. Так, соціальний фокус угорських зелених зумовлений значними негативними соціальними наслідками пандемії коронавірусу, що стали приводом для критики уряду з боку зелених. І хоча у Польщі соціальні проблеми як наслідок пандемії також були присутні, акцент польської *Partia Zieloni* на питаннях рівності та недискримінації зумовлений значною мірою протистоянням із консервативною правлячою партією, що намагалася обмежити право на аборт, права ЛГБТ+ тощо. У вимірі пандемії коронавірусу встановлено, що обидві партії приділяли суттєву увагу постраждалим галузям і намагалися адаптувати свою діяльність, зокрема публічні декларації до вирішення проблем, зумовлених пандемією. Тема коронавірусу стала однією з ключових для них поряд із питаннями довкілля та зміни клімату, які лежать в ідеологічній основі для зелених партій загалом. У змісті їхніх заяв та пропозицій щодо протидії та подолання наслідків пандемії суттєво відображені такі ідеологічні аспекти, як екоцентризм, значна соціальна роль держави, захист прав та свобод особистості.

Ключові слова: зелені партії, *Partia Zieloni*, *Lehet Más a Politika*, польські зелені, угорські зелені, контент-аналіз, порівняльний аналіз.

Yarosh Yaroslav, Buhachuk Anton. Opposition activities of the Green parties of Poland and Hungary in the context of the Coronavirus pandemic

This article is about the opposition activities of the Polish (*Partia Zieloni*) and Hungarian (*Lehet Más a Politika*) Green parties as opposition to the government of these two countries in the period from March 2020 to April 2021 in the specific conditions of the COVID-19 pandemic. Such a comparative analysis is due to a number of similarities of the political system and political regime in Poland and Hungary, which are described in the article. The research was carried out using the methods of content analysis, comparative analysis and historical analysis. In particular, based on the content analysis of the publications and program documents of the two parties, we established that they were in strict opposition to the pro-government parties and the government and were part of opposition associations in both countries. In the thematic dimension, it was established that the Hungarian Greens paid more attention to social aspects and overcoming poverty, and the Polish Greens paid more attention to the problems of equality and overcoming discrimination and prejudice. However, such differences were significantly determined by objective circumstances, not ideological differences. Thus, the social focus of the Hungarian Greens is due to the significant negative social consequences of the coronavirus pandemic, which became a reason for criticism of the government by the Greens. And although in Poland social problems as a result of the pandemic were also present, the emphasis of the Polish *Partia Zieloni* on the issues of equality and non-discrimination is largely due to the confrontation with the conservative ruling party, which tried to limit the right to abortion, LGBT+ rights, etc. In the context of the COVID-19 pandemic, it was established that both parties paid significant attention to the negative economic and social consequences and tried

to adapt their activities, in particular public declarations, to solving the problems caused by the pandemic. The topic of the coronavirus has become one of the key issues for them, along with issues of the environment and climate change, which are the ideological basis for Green parties in general. Such ideological aspects as ecocentrism, significant social role of the state, protection of individual rights and freedoms are significantly reflected in the content of their statements and proposals regarding countering and overcoming the consequences of the pandemic.

Key words: *European Greens, Partia Zieloni, Lehet Más a Politika, Polish Greens, Hungarian Greens, content analysis, comparative analysis.*

Вступ. Пандемія коронавірусу суттєво вплинула на більшість сфер людської діяльності, у тому числі й на суспільно-політичне життя [1]. Вона вплинула на діяльність багатьох як проурядових, так і опозиційних політичних партій, чия діяльність повинна так чи інакше відповідати поточним проблемам та викликам для їхнього електорату, які існують на різних рівнях: місцевому, національному та глобальному.

Водночас проблема глобальної пандемії коронавірусу накладається на інший глобальний виклик – зміну клімату, що викликає гострі дискусії між суб'єктами політичного процесу на міжнародній арені та стимулює розроблення і втілення тих чи інших рішень для стримування негативних змін та адаптацію до їхніх наслідків [2; 3].

Саме накладанням цих двох чинників (проблеми протидії пандемії та реакції на зміни клімату) зумовлений період нашого дослідження: із березня 2020 р., коли уряди країн ЄС почали масово впроваджувати заходи щодо протидії коронавірусу, до квітня 2021 р., коли була написана ця стаття.

У цьому контексті цікавою для наукового вивчення є тема політичної конкуренції ідеологічно різних партій, коли політика щодо протидії пандемії коронавірусу та реакція на зміни клімату є одними із головних тем протистояння по лінії «влада – опозиція». Зокрема, саме в такому контексті конкурували проурядові та опозиційні зелені партії у Польщі та Угорщині.

Вибір цих двох країн для порівняння зумовлений низкою чинників:

- 1) їх географічною та історичною спорідненістю у регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЄ);
- 2) їх подібним соціокультурним контекстом;
- 3) перебуванням при владі в обох країнах ідеологічно правих урядів, які мають багато спільних позицій, зокрема в питаннях політики щодо Євросоюзу, ставлення до кліматичної, гендерної, соціальної, правової політики та інших галузей, а також висловлюють спільні позиції на зовнішньополітичній арені на основі такої спорідненості;

- 4) наявністю звинувачень щодо цих урядів із боку опозиції у підриванні системи стримувань та противаг у владі, посяганні на права людини, свободу преси та інші демократичні свободи, авторитарних тенденціях загалом;

- 5) наявністю в обох країнах зелених партій, які перебувають в опозиції до уряду та станом на квітень 2021 р. мають схожий політичний статус члена опозиційного об'єднання, що жорстко протиставляє себе уряду.

Такі рамки дослідження дають змогу встановити, як опозиційна діяльність зелених у Польщі та Угорщині адаптувалася до специфічних умов перебування у опозиції до уряду, що є суттєво ідеологічно відмінним від них та провадить доволі жорстку політику. Також важливим є контекст реагування на пандемію коронавірусу, її наслідки для галузі охорони здоров'я, соціальної та культурної сфер, економічної та екологічної політики, інших галузей. У цих аспектах зелені як частина опозиції часто пропонувала відмінну від урядової політику, що також частково зумовлено їхніми ідеологічними та іншими відмінностями від проурядових партій. Зважаючи на вищезазначене, стаття стосується таких ключових наукових питань:

– П1: Які партії у партійній системі були ідеологічно зеленими та чи були вони опозиційними до уряду і партій, що формують більшість у парламентах Польщі та Угорщини?

– П2: Яким ключовим темам була присвячена публічна діяльність зелених у Польщі та Угорщині та як ці теми взаємопов'язані з опозиційністю риторики партій?

– П3: Яку роль у діяльності зелених у Польщі та Угорщині відігравав коронавірус та як змінювалася риторика цих партій у контексті реагування на різні наслідки пандемії?

1. Діяльність зелених партій у Польщі та Угорщині: загальний контекст

Розвиток сучасного екологічного руху у країнах ЦСЄ прослідковують до 1980-х років, коли він став частиною протестного руху проти комуністичних режимів. У цьому контексті екологічні неурядові організації та неформальні об'єднання, передусім, боролися проти шкоди довкіллю через техногенні катастрофи чи індустріалізацію. Екологічні громадські об'єднання були одним із небагатьох легальних шляхів для громадянського суспільства відкрито виступати проти недоліків радянського керівництва [4; 5].

Тим не менше після сплеску на початку 90-х у рамках переходу від соціалістичної системи до ринкової потенціал польських та угорських зелених був утрачений. У Польщі зеленим не вдалося об'єднатися для спільної участі виборах та мобілізації достатнього потенціалу для потрапляння у парламент [6]. В Угорщині Green Party of Hungary (Magyarországi Zöld Párt, MZP) була заснована у 1989 р., проте не змогла потрапити до парламенту [5].

Після первинної хвилі на початку 90-х наступна спроба відродити зелену партію у Польщі відбулася у 2003 р. (Partia Zieloni). Тим не менше лише у 2010 р. їм вдалося здобути перші місця у місцевих радах Польщі, балотуючись в альянсі з the Democratic Left Alliance (SLD). В Угорщині Politics Can Be Different (Lehet Más a Politika – LMP), заснована у 2009 р., уже 2010 р. змогла потрапити до парламенту. Не в останню чергу це відбулося з об'єктивних причин, адже у них на той момент з'явилося вікно можливостей через колапс the Alliance of Free Democrats (SZDSZ), а також відносно слабку Соціалістичну партію Угорщини the Socialist Party. Тим не менше успіх LMP не можна назвати випадковим, адже з того часу вони змогли забезпечити собі парламентське представництво на трьох виборах поспіль із 2010 р. і мають одні з найкращих позицій серед зелених у ЦСЄ.

Вивчення зелених партій у ЦСЄ часто розглядали в рамках крос-національного підходу (Cross-National Perspective) [5; 7], особливо порівняно з більш успішними зеленими партіями у Західній Європі. Тут, зокрема, підкреслений чіткий розподіл на «Схід – Захід» по кордону колишніх країн соціалістичного блоку, де зелені партії за результатами виборів 2019 р. менш успішні, ніж на Заході. Як відзначає Н. Ешдаун (2019), «виборці у ЦСЄ схильні фокусуватися більше на насущних питаннях замість того, що науковці називають «пост-матеріалістичні цінності», які просувають зелені» [8].

Саме тому і партії, які змогли пов'язати питання довкілля з насущними проблемами виборців, наприклад проблемою прямої шкоди здоров'ю людей від забруднення довкілля у індустриальних зонах, змогли забезпечити собі відносно кращі результати. Незважаючи на це, зелені у ЦСЄ схильні об'єднуватися у коаліції із соціалістичними, соціал-демократичними або центристськими партіями, щоб підвищити шанси потрапляння у парламент або місцеві ради.

У цій статті ми досліджуємо ідеологічні засади основи та порядок денний двох партій: Партії зелених (Partia Zieloni) у Польщі та «Політика може бути іншою» (Lehet Más a Politika) в Угорщині. Такий вибір зумовлений низкою чинників. По-перше, саме ці партії є єдиними офіційно визнаними членами Європейської зеленої партії (The European Green Party) у Польщі та Угорщині, а тому є легітимними представниками цього політичного напрямку в політичному просторі ЄС. По-друге, їхні програми значною мірою відповідають класичним засадам зеленої ідеології.

У межах часових рамок дослідження польські зелені перебували в опозиції до уряду на національному рівні як частина Громадянської коаліції (Koalicja Obywatelska). У національному парламенті Польщі – Сеймі партія мала три мандати із 460 (загалом Громадянська коаліція мала 131 мандат), тому знаходилася в опозиційній меншості, тоді як проурядова більшість, сформована навколо партії «Право і Справедливість» (Prawo i Sprawiedliwość), становила 234 депутати. Окрім того, Партія зелених не мала представництва у верхній палаті Національної Асамблеї – Сенаті та своїх депутатів у Європарламенті (окрім польської євродепутатки С. Спурек (S. Spurek), яка приєдналася до Європейських Зелених у вересні 2020 р. і задекларувала співпрацю з Partia Zieloni).

Угорські зелені у цей час мали вісім зі 199 мандатів в однопалатному парламенті Національній Асамблеї і також перебували в меншості на противагу правлячому альянсу Fidesz–KDNP, до якого входили 133 депутати. Також LMP не мала власних депутатів Європарламенту.

Окрім того, для розуміння контексту варто відзначити, що у січні 2021 р. опозиційні партії Jobbik, Momentum, LMP, Párbeszéd, MSZP та Demokratikus Koalíció домовилися про принципи спільного врядування і почали новий етап співпраці проти правлячої коаліції напередодні парламентських виборів 2022 р.

Щоб сформуванню уявлення про порядок денний польських та угорських зелених, ми проаналізували кілька груп документів. По-перше, це офіційні пресрелізи, заяви та анонси партій за період із березня 2020 р. до квітня 2021 р., які розміщені у розділі «Новини» на сайті PZ та у стрічці новин на сайті LMP. Загалом це 67 публікацій для PZ та 600 публікацій у випадку LMP. Також для додаткового уточнення контексту ми промоніторили сторінки партій у соціальній мережі Facebook та медійні публікації про них у мас-медіа. При цьому офіційним публікаціям на сайтах партій ми надаємо перевагу, адже вони були підготовлені самими працівниками штабів партій і достатньо обширні, щоб точно передати зміст. Також ми враховуємо, що у випадку LMP обсяг проаналізованих публікацій з об'єктивних причин є значно більшим через відмінності у підході до наповнення сайтів штабами цих двох партій. Тим не менше ми вважаємо такі офіційні публікації на сайтах найкращим доступним джерелом для дослідження опозиційної діяльності польських та угорських зелених.

Публікації партій ми класифікували за трьома критеріями: «тема», «стосунок до коронавірусу» та «опозиційність». Під темою мається на увазі головна сфера політики або суспільного життя, якої стосується публікація. При цьому якщо у публікації було згадано кілька тем, наприклад підтримка бізнесу та підвищення зарплат учителів, пріоритетною ми вважаємо ту тему, яка винесена у заголовок або перший абзац тексту, або їй присвячений більший обсяг тексту.

Загалом на підстав контент-аналізу було виділено такі теми: «медицина», «бізнес», «клімат», «аграрна політика», «бідність», «рівність та недискримінація», «соціальні проблеми», «освіта та наука», «проблеми та розвиток інфраструктури», «захист екосистем, безпечне довкілля та права тварин», «культура», «історія та національна пам'ять», «стосунки на рівні ЄС», «зовнішня політика», «проблеми місцевої влади», «корупція та юстиція», «мас-медіа та свобода слова», «вибори».

За критерієм стосунку до боротьби з коронавірусом публікації поділені на дві групи: «так», «ні». До групи «так» відносяться публікації, де прямо згадані негативні медичні, соціальні, економічні, психологічні наслідки пандемії, присутня критика дій влади щодо їх подолання або запропоновані заходи з подолання. Усі інші публікації, де їх предмет сама партія прямо не пов'язала з темою коронавірусу, ми віднесли до категорії «ні». Наприклад, якщо у публікації йдеться про потребу підвищити зарплати, проте прямо не вказано, що економічна ситуація погіршилася саме через пандемію, ця публікація не стосується пандемії коронавірусу за нашими критеріями, адже ми не встановлювали причинно-наслідкові зв'язки, які партія сама не пояснювала у своїх публікаціях та заявах.

За критерієм опозиційності публікації поділені на дві групи: «так», «ні». При цьому «опозиційними» вважаються заяви, де прямо критикується уряд або правляча партія/альянс, у тому числі їхні представники у місцевій владі. Усі інші матеріали, у тому числі з критикою урядів інших країн або вказанням проблеми без згадування винуватця, вважаються не опозиційними до уряду або правлячої партії/альянсу. Також як не опозиційні ми класифікували публікації, де партія надає поради уряду або поправки, проте прямо не критикує зміст урядової політики. Ще частина публікацій є об'єктивно не опозиційними, бо в них йдеться про теми, які прямо не стосуються дій чи бездіяльності влади Польщі та Угорщини, наприклад міжнародні події, історія чи партійні заходи.

Також для уточнення загальних ідеологічних засад ми дослідили програмні документи двох партій та підтримані ними декларації Європейської зеленої партії, чинні в період дослідження. А саме: загальну програму польської Партії зелених (2018), Зелений маніфест 2.0 (2016), програму PZ на виборах до Сейму (2019), програму PZ на виборах до органів місцевого самоврядування (2018), загальну програму Європейських зелених на виборах до Європарламенту (2019), «11 пунктів, щоб змінити курс Угорщини» від LMP (2016), передвиборчу програму LMP на парламентських виборах (2018).

2. Наскільки опозиційні?

2.1. Польські зелені: зіткнення через аборти, вибори та довкілля

Контент-аналіз публікацій PZ за 12 місяців підтверджує їх самовизначення як опозиційної партії, адже у 69,7% із публікацій у тій чи іншій формі присутня критика дій чи бездіяльності влади, правлячої партії та пов'язаних із нею груп впливу. Також про свою опозиційність вони прямо пишуть у своїй партійній програмі [9]. Зокрема, вони вказують, що Польща «заслуговує на більше», ніж чинний уряд, а саме на «уряд, який дбає про соціальну та екологічну справедливість», «процвітаючу інноваційну економіку, що спирається на високі та екологічні технології замість дешевої робочої сили», «міста вільні від смогу і залізні дороги, що досягають малих міст», «секулярні школи, які навчають свідомих громадян та громадян», «країну, яка є важливим гравцем у Європі та працює для її демократизації і нової насаги для європейського інтеграційного проекту». Цей список заслугує на увагу також і як короткий перелік базових пріоритетів партії, тобто більша соціальна та екологічна роль держави, «зелений перехід» та інтенсифікація економіки, відмова від викопного палива та екологізація транспорту, реальне відділення держави та школи від Церкви, проактивність для більшої інтеграції у зовнішній політиці.

Одними з найгостріших питань за цей час, де PZ була різко опозиційною, стала спроба жорсткішого регулювання абортів у Польщі. Йдеться про рішення Конституційного трибуналу Польщі від 22 жовтня 2020 р. про те, що аборт через патологію плоду суперечить Конституції. Польські зелені повністю підтримали масові протести через таке рішення, а також виступили не просто за скасування таких обмежень, а й за послаблення чинних до того обмежень, адже відповідно до їхньої позиції, «законодавство щодо абортів у Польщі є одним із найбільш суворих у Європі та світі».

Хоча рішення прийняв Конституційний трибунал, тобто частина судової гілки влади, ця тема в публічному контексті та в риториці зелених набула характеру ідеологічного протистояння по лінії всієї влади та опозиції, адже серед опозиціонерів поширена думка, що Конституційний трибунал є

«паралізованим» або ідеологічно упередженим. Наприклад, PZ у своїй основній партійній програмі відзначає, що «посягання» правлячої партії «Право і Справедливість» на незалежність Конституційного трибуналу є «найкращим прикладом нестримного руху до централізації та зосередження всієї влади в одних руках».

Також типовою була критика «привілеїв» Церкви з боку польських зелених. У своїх програмах вони прямо виступають за секуляризм та толерантність у суспільному та релігійному житті, натомість владу звинувачують у наданні привілеїв Католицькій церкві та релігійних упередженнях щодо питань абортів, цивільного партнерства та прав ЛГБТ+. Наприклад, у вересні 2020 р. партія розкритикувала висновки щодо ЛГБТ+, видані за підсумками Конференції польських єпископів. Згідно із заявою зелених, «абсурдно стверджувати, що повна шлюбна рівноправність є загрозою для гетеросексуальних сімей, навіть більш абсурдно поєднувати ЛГБТ+ зі зростаючою кількістю розлучень і падінням народжуваності в гетеросексуальних сім'ях та зростанням кількості абортів». Подібні висновки з боку Церкви, відповідно до позиції PZ, особливо небезпечні «під час політичної кампанії влади щодо представників ЛГБТ+». Як ознаку такої кампанії PZ, зокрема, наводить висловлювання президента Польщі А. Дуди (A. Duda) у передвиборчій промові про те, що обговорення тематики прав ЛГБТ+ у школах – це частина «промивання мізків» та «ідеологія», деструктивніша за комунізм [10].

Ще один аспект для критики – питання свободи медіа та використання їх для «пропаганди». Зокрема, публічна риторика PZ, пов'язана з твердженням про те, що «суспільні медіа стали рупором пропаганди для «Права і Справедливості», тому вони засудили податок на рекламу для медіа, який був запропонований у лютому 2021 р. [11]. На думку партії, такий податок «ослабить фінансову незалежність медіа» і є «фінансовим намордником для незалежної журналістики та свободи слова». Водночас уряд позиціонував цей податок як один із засобів наповнення бюджету в час пандемії.

Також польські зелені висловлювали критику на адресу уряду в питанні поводження з побутовими відходами та «смітцевої мафії». У січні 2021 р. на підставі опублікованої статистики щодо боротьби з нелегальними сміттєзвалищами вони заявили, що «уряд ПіС зазнав повного краху в боротьбі проти смітцевої мафії». Йдеться, зокрема, про значну кількість нелегальних сміттєзвалищ, пожежі, які виникали на них упродовж 2020 р., близько 500 тис т сміття, імпортованого в Польщу з-за кордону, та незначну, на думку зелених, кількість людей, притягнутих до відповідальності за нелегальні звалища і пов'язані із цим злочини. Натомість вони пропонували суворіше карати винних у створенні нелегальних сміттєзвалищ, проводити перевірки об'єктів у цій галузі без попередження, краще забезпечити працівників екологічної інспекції для таких перевірок і залучати громадськість до питання врегулювання проблем сміттєпереробки та захоронення.

Також приводом для опозиційного протиставлення уряду стало загострення проблеми забруднення повітря у Польщі у січні 2021 р. Як рішення проблеми вони запропонували підвищення ефективності урядової програми «Чисте повітря», зокрема підтримку заходів із заміни систем опалення, відмови від вугілля як палива та термомодернізації. Ця тема є частиною ширшої тематики відмови від вугілля у Польщі в рамках загальноєвропейського втілення Європейської зеленої угоди (The European Green Deal). Зокрема, дискусія триває щодо того, наскільки швидко країна може відмовитися від вугілля та як забезпечити справедливий перехід зі збереженням достатку та економічного розвитку регіонів, які суттєво залежать від вугільної галузі [12].

Тим не менше у деяких питаннях PZ не була категорично опозиційною до влади. Наприклад, у питаннях зовнішньої політики ми бачимо, що позиції частково збігаються. Зокрема, зелені, як і уряд Польщі, висловили солідарність із білоруською опозицією у серпні 2020 р. та засудили насилля з боку білоруської влади щодо протестувальників. Подібну позицію висловила і польська влада, наприклад польський прем'єр-міністр М. Моравецький (M. Morawiecki). Загалом уряд, сформований навколо партії «Право і Справедливість», продовжив політику попередників щодо підтримки незалежних білоруських медіа та неурядових організацій [13].

Певним чином збігаються позиції у зовнішній політиці щодо України. Зокрема, зелені офіційно декларують поглиблення співпраці з Україною через підтримку міжнародних програм, залучення студентів, наукові та культурні обміни, процес реформ в Україні. Також вони хочуть, щоб працівникам, які приїжджають з України, гарантували «рівні права» на трудовому ринку. Частково така політика відповідає чинним урядовим програмам із підтримки України в різних галузях.

Також за період дослідження PZ публічно не критикувала владу Польщі щодо стосунків з Україною, натомість відмінності присутні скоріше на програмно-ідеологічному, а не практичному рівні. Так, для чинного ідеологічно правого уряду питання історичної пам'яті та етнічних конфліктів періоду Другої

світової війни, зокрема «Волинська трагедія», відіграють важливу роль як в офіційних документах, так і в публічній комунікації. Натомість зелені в питаннях історичної пам'яті та її впливу на стосунки із сусідами декларують інший підхід. Наприклад, в освітньому блоці своєї програми вони хочуть збільшити частку світової історії та зарубіжної літератури в навчальних програмах, «щоб дати можливість людям ознайомитися з різноманітним підходом та переконань». Водночас у культурній галузі вони хочуть «будувати сучасну ідентичність на історичному корінні та традиціях, беручи до уваги різноманітність та комплексність нашої історії». Отже, у програмах та деклараціях PZ присутні пункти, які стосуються історичної спадщини та національної ідентичності, проте вони прямо не пов'язують питання зовнішніх відносин з історичними суперечностями та національною пам'яттю, зокрема в контексті стосунків з Україною.

У стосунках на рівні Європейського Союзу варто відзначити принципову незгоду зелених як опозиції з тимчасовим блокуванням Польщею та Угорщиною у грудні 2020 р. чергового пакету економічного відновлення від наслідків пандемії, запропонованого Європейською Комісією. Зокрема, польські зелені підтримали позицію Європейської зеленої партії про те, що запровадження так званих механізмів верховенства права у бюджетуванні ЄС є необхідним (Partia Zieloni, 2020). При цьому саме спроба прив'язати обсяг розподіл даного пакету фінансової підтримки до питань забезпечення права і стала офіційно заявленою причиною його блокування з боку польського та угорського урядів [14].

2.2. Угорські зелені: основні питання

У цілому LMP за період дослідження була дещо більш опозиційною з погляду кількості критичних заяв щодо уряду, проте різниця не дуже суттєва, зважаючи на різний розмір вибірки публікацій на двох сайтах. Загалом 74,2% із публічних релізів угорських зелених містили опозиційну риторику. Ключовим для розуміння їх опозиційності у цьому контексті став публічний анонс шести опозиційних партій Угорщини (Jobbik, Momentum, LMP, Párbeszéd, MSZP та Demokratikus Koalíció), які домовилися про кооперацію та принцип непоборювання у боротьбі проти влади на парламентських виборах 2022 р. Цікаво, що про принципи спільного врядування у рамках цієї угоди домовилися LMP, яка представляє зелену ідеологію, та, наприклад, партія Jobbik, яка називає себе «християнсько-консервативною та соціально чутливою народною партією» [15]. Такий ситуативний альянс, зокрема, свідчить про те, що опозиційні партії до певної міри готові відкинути ідеологічні протиріччя та знайти спільну мову заради спільної боротьби проти влади перед виборами.

Також після утворення цього об'єднання ми відзначаємо зростання безкомпромісної риторики угорських зелених щодо уряду, тобто їхні висловлювання про те, що позитивні зміни у ключових галузях можуть бути досягнуті лише після усунення Fidesz від влади. Наприклад, у березні 2021 р. вони заявили, що «належне визнання соціальних працівників може бути досягнуто лише після зміни уряду», адже чинний уряд «не дякує» соціальним працівникам за додаткові зусилля з протидії пандемії коронавірусу. Схожа безкомпромісна риторика присутня й у питаннях захисту довкілля. Зокрема, у березні 2021 р. вони назвали «руйнування природи» на півострові Tihany біля озера Балатон «наслідком та символом лицемірної політики Fidesz». Також опозиційна риторика щодо цього питання спрямована персонально проти прем'єр-міністра В. Орбана.

Окрім кооперації з іншими опозиційними партіями, угорські зелені активно відстоювали збереження суттєвої автономії органів місцевого самоврядування від держави. Зокрема, у квітні 2020 р. вони звинуватили уряд в «атаці» на місцеву владу, яка полягала у «недостатній» підтримці для подолання наслідків пандемії та «відбиранні активів» і фондів, як, наприклад, округи Будапешта Józsefváros та Ferencváros, у яких, за твердженням LMP, «відібрали кошти розвитку» як «покарання через програні місцеві вибори».

Ще одна інституція, яку вони намагалися «захистити від уряду», – університети. Зокрема, у березні 2021 р. LMP звинуватила уряд у намаганні «встановити політичний контроль» над університетами через контроль над розподілом фінансування для вищої освіти від ЄС. Окрім того, раніше угорські зелені також звинуватили уряд у суттєвому недофінансуванні вищої освіти, що створило проблеми для частини університетів під час пандемії.

Проте є галузі, у яких LMP не висловлює категорично протилежних уряду позицій. Зокрема, такі питання стосуються сусідніх країн та історичної спадщини. Ключовим для Угорщини у стосунках зі Словаччиною, Румунією, Україною, Словенією та Хорватією залишається контекст «Тріанонської трагедії», тобто підписання Тріанонського договору 1920 р. за підсумками Першої світової війни, за яким Угорщина втратила більшу частину території. У результаті на територіях, які нині входять до інших країн, залишилася угорська діаспора, а в політичному дискурсі – ідея «Великої Угорщини».

У питаннях захисту етнічних угорців зелені загалом підтримували активну урядову політику щодо збереження зв'язків із діаспорою і її підтримки на «втрачених» територіях. Зокрема, у грудні 2020 р. вони заявили, що підтримують «політику угорського уряду з підтримки економічного розвитку Закарпаття та закликають угорський уряд ужити рішучих заходів, щоб захистити КМКСЗ та її президента», коли Служба безпеки України провела обшуки в Угорській культурній асоціації Закарпаття (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) та керівника структури Л. Брензовича (L. Brenzovics). Окрім того, у питаннях захисту інтересів угорської діаспори за кордоном вони були послідовними прихильниками Європейської ініціативи для захисту національних регіонів, яка в їх контексті стосується захисту самобутності регіонів, населених угорцями за кордоном.

Проте таке спільне бачення стосується не всіх аспектів зовнішньої політики, а лише контексту Тріанонського договору та підтримки діаспори. У питаннях стосунків з інститутами Євросоюзу ми бачимо серйозні розбіжності. Наприклад, у травні 2020 р. LMP заявила, що «уряд Fidesz постійно блокував прийняття суворіших кліматичних цілей ЄС в останні роки. На жаль, із таким ставленням він представляв інтереси не угорського народу, а автомобільної індустрії у Брюсселі». Отже, у питаннях кліматичної та екологічної політики вони значно більше підтримують курс інституцій ЄС на втілення Європейської зеленої угоди і не підтримують «неамбітну» політику угорського уряду.

3. Тематичний вимір

3.1. *Partia Zieloni. Більше – про рівноправність, менше – про соціальні стандарти*

Тематичний розподіл 67 публікацій на сайті польських зелених доволі яскраво показує їх прихильність до питань ефективної екологічної та кліматичної політики. Зокрема, найбільшою є категорія «захист екосистем, безпечне довкілля та права тварин» – 28,8%. Також значний обсяг займають публікації про клімат та енергетичну політику – 6,1%. Наприклад, значну увагу PZ приділяла захисту тварин у різних аспектах, зокрема захисту тварин, яких використовують для тестування різних засобів, обмеженню жорстоких, на думку партії, видів полювання, захисту тварин під час транспортування. Також їхні заяви стосувалися питань довкілля з погляду екологічних прав людини, наприклад зняття обмежень на доступ до лісів для громадян під час пандемії, більш ефективної боротьби з нелегальними сміттєзвалищами, боротьби зі смогом та забрудненням повітря. У питанні захисту природоохоронних територій польські зелені стали співорганізаторами парламентської ініціативи для захисту польської частини Біловезької пуші, яку вони вважають «останнім старовіковим лісом Європи». В аспекті боротьби зі змінами клімату та адаптації до них партія презентувала Нові кліматичні цілі для Польщі, які, зокрема, передбачають зменшення емісії парникових газів на 60% до 2030 р. Також вони приділяли увагу питанням адаптації до вже існуючих проблем, пов'язаних зі зміною клімату, таких як повені та засухи.

Інша значна тематична група – «забезпечення рівності та недискримінації», якому присвячені 16,7% публікацій. У цьому напрямі домінуючими були теми гендерної рівності, прав ЛГБТ+-спільноти та забезпечення ширших прав жінок на аборти. Детальніше ці аспекти розглянуті у другому розділі, присвяченому опозиційному виміру, адже впродовж 2020–2021 рр. питання рівності, прав на аборт та «риторики ненависті» стали одними з фундаментальних для боротьби влади та опозиції в Польщі взагалі.

Також значний тематичний блок присвячений різним аспектам, що стосуються виборів (10,6%). У першу чергу це стосується того, що в 2020 р. у Польщі відбулися президентські вибори. Спочатку у березні 2020 р. PZ закликала перенести президентські вибори через пандемію коронавірусу з міркувань безпеки та захисту процедури виборів. Тим не менше оголошення президента А. Дуди (A. Duda) про те, що вибори переносять і планують провести голосування тільки поштою, викликало критику зелених, адже, на їхню думку, «нав'язування президентських виборів поштою – це не тільки відверта атака на верховенство права, порушення конституції та загроза демократії, але також додаткова загроза для вже складної ситуації зі здоров'ям громадян». Зокрема, вони заявили, що таке голосування поштою може обмежити право на волевиявлення для поляків за кордоном та тих, хто знаходиться на самоізоляції.

Під час самої передвиборчої кампанії польські зелені публічно підтримали кандидата від «Громадянської коаліції» Р. Тшасковського, що було досить логічним кроком для них. По-перше, такий крок був передбачуваним для партії, яка входить до Громадської коаліції. По-друге, Тшасковський у цій кампанії був головним опонентом влади. По-третє, цей кандидат публічно підтримав 21 Зелений постулат щодо боротьби зі змінами клімату, зеленої енергетичної трансформації, захисту природи, прав тварин, економічних та соціальних аспектів, а також «відновлення демократії у Польщі та статусу її як поважного партнера на Європейській та міжнародній арені».

Також у контексті виборчої кампанії вони різко засудили hate speech (образливу риторику) під час президентської кампанії чинного президента А. Дуди, представника PiS. «Причиною цієї агресії є

спроба неправомірно розділити суспільство на два опонуючі табори, один, згідно із цією пропагандою, показати як фронт захисту християнських цінностей, а інший – означити як «ненормальних», «вироджених», «екотерористів», «енвайронменталістів» тощо».

3.2. Угорські зелені. Більше – про соціальну державу, менше – про рівність

Контент-аналіз 600 публікацій угорських зелених показує дещо вищий порівняно з PZ акцент на соціальних питаннях та різних аспектах подолання бідності – 16,3% та 13% публікацій відповідно. Подібний значний акцент на подолання бідності через вищі соціальні стандарти, підтримку малого та середнього бізнесу, молоді, уразливих категорій населення, установа гонення гендерної рівності типовий і для їхніх програмних документів, наприклад для «11 пунктів, щоб змінити курс Угорщини» [16].

У напрямі заходів щодо подолання бідності та забезпечення окремих соціальних категорій LMP системно вимагала від уряду підвищення компенсацій для найманих працівників та бізнесу, які втратили заробіток від коронавірусу, а також підвищення соціального забезпечення окремих уразливих категорій, наприклад одиноких батьків (single-parent families), учителів, соціальних працівників.

Дотичним до цього було питання підвищення зарплат працівників сфери культури. LMP виступила з гострою критикою дій уряду щодо «позбавлення працівників культур зі статусу соціальних працівників» та «недостатнього» підвищення заробітної плати для них в умовах пандемії на 6%. Також присутня загальна критика стратегії уряду щодо подолання бідності та соціального забезпечення. Зокрема, у листопаді 2020 р. вони вимагали від уряду «негайно підвищити витрати на соціальне забезпечення, інакше життя та здоров'я сотень тисяч угорців будуть під загрозою». У переліку вимог ідеться про вищу фінансову підтримку безробітних, підвищення зарплат для медиків, освітян та в соціальному секторі, зменшення податку на додану вартість на базові товари та підвищення мінімальних пенсій.

Попри вищий, аніж у польських зелених, соціальний складник, LMP також приділяла значну увагу питанням захисту довкілля, кліматичній та енергетичній політиці. Їм присвячено 14,3% та 7% публікацій відповідно. Серед питань захисту довкілля одну з ключових ролей відігравала тема збереження та захисту природоохоронних та туристично привабливих територій Угорщини, зокрема озера Балатон, річок Тиса, Дунай, національних парків, а також окремих видів тварин, як то бджіл. Наприклад, партія виступила проти «експансії олігархів» на берегах відомого озера Балатон, під якою мають на увазі будівництво дорогих готелів та іншої інфраструктури розкоші, яка заважає бюджетному відпочинку на озері для звичайних громадян, а також «шкодить довкіллю». Інший приклад – протести партії проти намірів геологічної розвідки методом буріння у національному парку Őrség. Також опозиційна партія критикувала Fidesz за непідтримання їхнього плану більш ефективної боротьби з нелегальними сміттєзвалищами та обмеження щодо використання одноразового пластику.

У питаннях адаптації та протидії змінам клімату LMP часто критикувала правлячу партію через те, що та «не здатна зрозуміти гостроту екологічної та кліматичної кризи, що постала перед нами ... і не приймає відповідних політичних рішень». Цікаво, що такий підхід до питань клімату, енергетики та довкілля угорські зелені називають частиною «неоліберальної» політики правлячої партії, яка, за їхніми словами, «не здатна вийти за межі короткострокових економічних інтересів». При цьому вони у своїй риторичі фактично прирівнюють партію Fidesz до всього уряду у багатьох питаннях. Серед конкретних питань урядової політики, які піддавалися критиці, – проекти з продовження використання викопного палива на електростанціях, слабка підтримка вітрової генерації, утеплення будівель та «недостатня амбітність» у встановленні кліматичних цілей.

Також LMP активно стимулювала уряд до проактивності в питанні долучення Угорщини до «зеленого переходу», тобто перебудови економіки для «вуглецевої нейтральності» і відмови від використання більшої частини викопного палива зокрема. У лютому 2021 р. вони закликали уряд окреслити чіткий план імплементації Європейської зеленої угоди та Угорщині. При цьому риторика залишається доволі агресивною, адже опозиційна партія хотіла гарантій, що «гроші ЄС будуть витрачені урядом на сталий розвиток країни, а не для наповнення кишень олігархів Fidesz».

Водночас у порядку денному LMP за період дослідження була порівняно менш присутня тематика боротьби за рівність та права різних соціальних груп. Передусім це пов'язано з об'єктивними причинами, адже для активних виступів та публікацій на цю тему не було таких яскравих прецедентів, які ми бачили у Польщі навколо питання абортів або так званих «зон, вільних від ЛГБТ+» [17].

Тим не менше тематика, наприклад, гендерної рівності та прав жінок була певною мірою представлена і також чітко відзначена у програмних документах партії та її структурі. Зокрема, LMP декларує, що вони вважають «неприйнятною ситуацію, коли жінки отримують за ту ж роботу на 30% менше за чоловіків» [16]. Щоб виправити це, вони заявляють у програмних документах про намір запустити

програми з підтримки працюючих матерів, жінок-підприємниць та ратифікацію Стамбульської конвенції, у тому числі задля боротьби проти домашнього насильства.

У порядку денному це питання відображене через критику висловлювань міністра із сімейної політики Угорщини К. Новака (K. Novák) щодо «досягнення успіху» для жінок в Угорщині як стереотипних та «шкідливих». Також вони заявили власну позицію щодо подій у Польщі навколо теми посилення обмеження абортів. Відповідно до цієї позиції, «можливість абортів повинна бути легальною, доступною для кожного на основі персональної відповідальності і з найменшим можливим ризиком для здоров'я». Тому партія вважала чинні обмеження, що діяли в Угорщині, оптимальними і висловила стурбованість через те, що «найближчий іноземний союзник угорського уряду – польська партія «Право і Справедливість» фактично зробила аборти нелегальними через рішення Конституційного трибуналу».

Також у контексті гарантування прав національних меншин варто відзначити відмінність підходів LMP та уряду. У минулому вони декларували відмінний від урядового підхід до врегулювання політики щодо біженців і ставлення до біженців в Угорщині та ЄС під час «хвилі» 2017–2018 рр. Загалом угорські зелені тоді запропонували значно лояльніший підхід до біженців, аніж урядові заходи. Станом на 2020–2021 рр. це питання було менш актуальне з об'єктивних причин. Тим не менше гострим під час пандемії було, зокрема, питання доступу до медичного забезпечення ромів, які є однією з найбільших етнічних меншин Угорщини. LMP уважала, що «уряд забув про ромів в Угорщині в контексті епідемічної ситуації», наприклад у частині їх доступу до інфраструктури, вакцинації та інших захисних заходів.

Таблиця 1

П'ять головних тем публікацій угорських та польських зелених

Lehet Más a Politika (Hungary)	Partia Zieloni (Poland)
Соціальний сектор (16,4%)	Захист екосистем, безпечне довкілля та права тварин (28,8%)
Захист екосистем, безпечне довкілля та права тварин (14,14%)	Рівноправність та недискримінація (16,7%)
Подолання бідності (13%)	Вибори (10,6%)
Медицина (7,5%)	Освіта (7,6%)
Зміни клімату (7%)	Міжнародна політика (7,6%)

Джерело: створено авторами

4. У вимірі COVID-19

4.1. Польські зелені: за безпеку, але проти обмеження демократичних свобод

Варто відзначити суттєву зміну риторики PZ через початок пандемії коронавірусу та запровадження різного роду обмежувальних заходів у Польщі з березня 2020 р. Загалом за період дослідження 30,3% публікацій на їхньому офіційному сайті стосувалися тих чи інших аспектів реакції та подолання наслідків пандемії. Зокрема, у заяві співголів партії В. Кубаєвського (W. Kubalewski) та М. Трач (M. Tracz) від 12 березня 2020 р. йдеться про те, що «уряд почав діяти занадто пізно щодо коронавірусу» і тому країна «втратила понад місяць». У цілому риторика PZ щодо першочергових заходів протидії поширенню коронавірусу у березні – квітні 2020 р. містила радикальні опозиційні твердження та вимоги вжити невідкладних заходів щодо додаткового фінансування медицини, забезпечення достатньої кількості тестів, заборони зібрань у релігійних закладах, забезпечення належного інформування населення щодо пандемії, а також базової підтримки галузей, закритих на локдаун.

У частині забезпечення підтримки для постраждалих галузей та фінансової підтримки для громадян польські зелені вважали необхідним «відхилитися від ідеї збалансованого бюджету та забезпечити базові потреби, навіть якщо це пов'язано з бюджетним дефіцитом». Подібним був і заклик до приватного сектору з акцентом на те, що здоров'я та безпека важливіші за економічні індикатори та приватний заробіток. Також вони підтримали спільний заклик Європейської партії зелених щодо більшої солідарності, узгодженості антикризових заходів у ЄС, а також стурбованості щодо можливих загроз демократії через суворі обмеження з боку національних урядів.

Зважаючи на опозиційний статус та риторику PZ, характерними для них стали заяви про використання урядом пандемії як приводу щодо обмеження прав людини та демократичних свобод. Наприклад, у травні 2020 р. партія виступила з петицією щодо «відновлення конституційного права на зібрання». Йдеться про рішення Ради Міністрів, яке зелені трактують як повну заборону на зібрання громадян, що вважають неприпустимим, навіть зважаючи на пандемію, у першу чергу через виборчу кампанію

напередодні президентських виборів. Ці обмеження спровокували партію зробити висновок, що «маска, яка служить як захист проти захворювання, стає символічним намордником, а епідемія стає фіговим листком для нав'язування диктатури».

Ще один аспект, де PZ пропонувала альтернативні урядовим рішення в контексті пандемії, – це пакети фінансової допомоги для постраждалих галузей економіки. Зокрема, у лютому 2021 р. вони запропонували свою програму «Справжній Захист 7.0» (Prawdziwa Tarcza 7.0), передусім спрямований на підтримку працівників індустрії гостинності, ресторанів та спортзалів через подовжений карантин. Йдеться, передусім, про пряму фінансову підтримку, податкові знижки та пільги на оренду і виплату позик.

Важливим питанням у контексті коронавірусу для польських зелених була освіта. Так, напередодні 1 вересня 2020 р., коли мав початися новий навчальний рік у школах, вони відзначили низку помилок, які, на їхню думку, допустив уряд. Ідеться про вибір форми навчання – онлайн чи офлайн. Відповідно до позиції PZ, помилковим було рішення допустити повернення учнів у класи для очного навчання, натомість у контексті дистанційного навчання «уряд не зробив нічого для його вдосконалення», а вчителі повинні були працювати на власному обладнанні та без достатніх технічних знань і єдиних стандартів щодо викладання.

4.2. Угорські зелені. Сильний соціальний складник

Загалом 38,7% релізів угорських зелених за період дослідження стосувалися протидії та подолання наслідків коронавірусу. Загальний тон взаємодії LMP та уряду щодо реакції на пандемію коронавірусу був окреслений ще у березні 2020 р., коли після невдалих переговорів щодо заходів протидії угорські зелені виступили з жорсткою критикою правлячої партії Fidesz. При цьому вони публічно заявляли, що готові до участі у певному «політичному консенсусі» щодо стратегії боротьби з коронавірусом. Також у березні вони підтримали спільну заяву Європейських зелених щодо потреби загальноєвропейської кооперації та солідарності у реагуванні на кризу.

У цілому свій антикризовий підхід вони описали заявою про те, що «замість прибутку людяність та люди повинні бути в основі пошуку виходу з кризи, спричиненої пандемією коронавірусу». Також із нагоди Дня Землі 22 квітня 2020 р. вони вийшли зі світоглядно ідеологічною заявою про те, що «капіталістична глобалізація штовхає планету в безодню, тому ми не можемо продовжувати жити так, як жили до пандемії». Тому вони закликали використати цю ситуацію для перебудови і створення «стійкої економіки, де менше глобалізації і більше локальної економіки».

У контексті державної політики щодо підтримки різних галузей LMP закликала уряд до підтримки малого бізнесу, податкових знижок для бізнесу та найманих працівників, кращого забезпечення соціальних та культурних працівників на рівні з медичними працівниками, а також підвищення зарплат медперсоналу на 50%. Для забезпечення рівного доступу до шкільної освіти партія вимагала від уряду ефективних дій для подолання «цифрової бідності», тобто ситуації, коли учні та їхні батьки не мають можливості забезпечити технічні засоби для онлайн-освіти. Також як рішення угорські зелені пропонували відкриття літніх таборів, де можна проводити навчання з дотриманням карантинних вимог.

Окрім цього, ми вже згадували у попередніх розділах про політичний конфлікт навколо перерозподілу коштів між державним та місцевими бюджетами у зв'язку з пандемією. У цьому разі LMP була на боці місцевої влади, що доволі логічно для опозиційної до уряду партії. Зокрема, вони вважають, що місцеві уряди потребували додаткових ресурсів та професійних протоколів дій, натомість зазнавали «вилучення коштів із боку держави».

Для стимулювання економічного відновлення угорські зелені запропонували урядову підтримку «зеленого переходу», тобто субсидіювання зеленої генерації електроенергії та інших галузей замість державної програми громадських робіт для безробітних, а також долучитися до загальноєвропейської програми «зеленого відновлення». У цьому контексті вони критикували витрати уряду на інші потреби, наприклад на фінансування будівництва автомобільної гоночної траси біля Hajdúnánás, «тоді як десятки тисяч втратили роботу та дохід через економічну кризу, спричинену пандемією, і тоді як соціальні працівники не отримують належних виплат» (LMP, 2020).

Висновки. Першим завданням нашого дослідження було встановити, які партії у партійних системах Польщі та Угорщини були ідеологічно зеленими та чи були вони опозиційними до уряду і партій, що формують більшість у парламентах двох країн. На підставі дослідження офіційних переліку членів об'єднання Європейських зелених та порівняння програмних документів різних партій було встановлено, що такими партіями є Partia Zieloni (PZ) у Польщі та Lehet Más a Politika (LMP) в Угорщині.

У результаті контент-аналізу публікацій, а також програмних документів двох партій встановлено, що вони були опозиційними до урядів Польщі та Угорщини за період дослідження і станом на квітень

2021 р. входили до опозиційних об'єднань на національному рівні. 69,7% публікацій PZ та 74,1% публікацій LMP були опозиційними до уряду, його окремих членів або партій, які формували урядову коаліцію у парламентах. Окрім того, наш аналіз показує присутність у заявах обох партій безкомпромісних тверджень про те, що суттєві зміни на краще можуть бути досягнуті лише в результаті зміни уряду і зміни балансу у законодавчій гілці влади. Водночас варто відзначити, що в деяких аспектах зелені партії в обох країнах були менш опозиційними до уряду. Зокрема, це зовнішня політика поза межами ЄС та питання історичної пам'яті.

Другим завданням було визначити, яким ключовим темам була присвячена публічна діяльність зелених у Польщі та Угорщині та як ці теми взаємопов'язані з опозиційністю риторики партій. Контент-аналіз публікацій, а також ключових програмних документів двох партій показує як спільні, так і відмінні риси. Спільною була увага до питань захисту довкілля, консервації та прав тварин (28,8% – PZ та 14,14% – LMP). Також пов'язана з нею тема зміни клімату, які приділяють дещо меншу увагу (6,1% – PZ та 7% – LMP). Такі акценти пов'язані із самою ідентичністю зелених партій, які відрізняються від інших системною увагою до питань довкілля, клімату та дотичних до них.

У питаннях соціальної політики, різних аспектів рівності та проблеми дискримінації, уваги до освіти та медицини є певні відмінності. LMP більше уваги приділяла критиці уряду та формуванню альтернативних пропозицій у частині соціальної політики та подолання бідності. Натомість PZ більше уваги приділяла темам рівності у суспільстві та прав людини, особливо в частині абортів та ЛГБТ+. Проте варто відзначити, що такі відмінності викликані не так відмінностями в ідеології двох партій, як об'єктивними обставинами, які відрізнялися у двох країнах за період дослідження. Так, у Польщі за цей час відбулися президентські вибори, а також масові протести через спроби запровадити додаткові обмеження на аборти. Натомість в Угорщині збурення в суспільстві викликали питання обмеження автономії університетів та перерозподіл влади і ресурсів між урядом і місцевими радами. У цьому контексті значна частка заяв та пропозицій PZ і LMP як опозиційних сил була реакцією на обставини або дії влади, а не їхніми власними ініціативами.

Третім завданням дослідження було встановити, яку роль у діяльності зелених у Польщі та Угорщині відігравав коронавірус та як змінювалася риторика цих партій у контексті реагування на різні наслідки пандемії. У результаті контент-аналізу їхніх публікацій ми встановили, що 30,3% матеріалів PZ і 38,7% публікацій LMP за період дослідження прямо стосувалися COVID-19.

Також пандемія вплинула на загальну стратегію діяльності партій. По-перше, для угорських зелених пандемія стала приводом закликати інші партії до єдності. Проте на практиці вони не змогли знайти компроміс із провладною коаліцією у парламенті, тому як угорські, так і польські зелені періодично пропонували рішення щодо протидії коронавірусу і подолання наслідків, альтернативні до урядових. По-друге, пандемія стала приводом для їхніх ідеологічних заяв щодо потреби системних змін в економіці, а також збільшення державних витратів на забезпечення медиків і соціальних працівників, виділення пакетів допомоги і підтримки бізнесу. По-третє, урядові обмеження, особливо у Польщі, стали приводом для зелених заявити про невинуватене обмеження прав та свобод, а також перерозподіл влади на користь уряду.

Принципових та системних відмінностей у ставленні угорських та польських зелених до пандемії COVID-19 виявити не вдалося. Різниця полягала лише в тому, що LMP приділяла більше уваги різноманітним питанням соціальних стандартів у контексті пандемії та підтримки уразливих груп, які нібито лишилися поза увагою уряду. Натомість PZ приділила пропорційно більше уваги загрозам від обмеження прав та свобод громадян із приводу пандемії, зокрема в частині масових заходів. Водночас із боку польських зелених також були пропозиції щодо соціальної і економічної політики в контексті пандемії.

Література:

1. Millard, J. (2020). Impacts of COVID-19 on social development and implications for the just transition to sustainable development. URL: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/Impacts-of-COVID-19-on-social-development-and-implications-for-the-just-transition-to-sustainable-development-4-8-20.pdf> (дата звернення: 03.06.2021).
2. WMO. (2020). 2020 on track to be one of three warmest years on record. Press Release Number: 02122020. URL: <https://public.wmo.int/en/media/press-release/2020-track-be-one-of-three-warmest-years-record> (дата звернення: 03.06.2021).
3. Giddens, A. (2008). The politics of climate change. National responses to the challenge of global warming. In: *Policy Network Paper*. URL: https://fcampalans.cat/images/noticias/The_politics_of_climate_change_Anthony_Giddens%282%29.pdf (дата звернення: 03.06.2021).
4. Jehlička, P., Kostecký, T. (1995). Czechoslovakia. Greens in a post-communist society. In: *The green challenge. The development of Green parties in Europe*, ed. Dick Richardson, Chris Rootes, 208–231. London: Routledge.

5. Kwiatkowska, A. (2019). Institutionalisation without voters: the Green Party in Poland in comparative perspective. *Z Vgl Polit Wiss* 13, 273–294. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12286-019-00424-6#auth-Agnieszka-Kwiatkowska> (дата звернення: 03.06.2021).
6. Gliński, P. (1996). *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*. Warszawa: IFiS PAN. URL: <https://www.worldcat.org/title/polscy-zieloni-ruch-spoeczny-w-okresie-przemian/oclc/36147337> (дата звернення: 03.06.2021).
7. Jacobs, H. M. (1990). *New Politics in Western Europe: The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*. Edited by F. Muller-Rommel. Boulder: Westview, 1989. 238 ст.
8. Ashdown, N. (2019). Why Europe’s Green wave slows to a trickle in the east. In: *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/europe-green-wave-struggles-in-east/> (дата звернення: 03.06.2021).
9. Partia Zieloni. (2018). Program. URL: <https://partiazieloni.pl/program/> (дата звернення: 03.06.2021).
10. BBC. (2020). Polish election: Andrzej Duda says LGBT ‘ideology’ worse than communism. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53039864> (дата звернення: 03.06.2021).
11. Kość, W. (2021). Polish media suspend reporting to protest planned tax on advertising. In: *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/polish-media-suspend-reporting-to-protest-a-planned-tax-on-advertising/> (дата звернення: 03.06.2021).
12. Cienski, J. (2020). Breaking up is hard to do for Poland and coal. In: *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/poland-coal-energy-green-deal-eu/> (дата звернення: 03.06.2021).
13. Easton, A. (2020). Belarus protests: Why Poland is backing the opposition. In: *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54090389> (дата звернення: 03.06.2021).
14. Deutsche Welle. (2021). Poland and Hungary file complaint over EU budget mechanism. URL: <https://www.dw.com/en/poland-and-hungary-file-complaint-over-eu-budget-mechanism/a-56835979> (дата звернення: 03.06.2021).
15. Jobbik (2020). Jobbik’s brief history. URL: https://www.jobbik.com/short_summary_about_jobbik (дата звернення: 03.06.2021).
16. Lehet Más A Politika. (2016). 11 pont, amivel új irányba állíthatjuk Magyarországot. URL: <https://lehetmas.hu/wp-content/uploads/2018/03/11-pont-amivel-uj-iranyba-allithatjuk-Magyarorszagot-2017.pdf> (дата звернення: 03.06.2021).
17. BBC. (2021). EU declared ‘LGBT freedom zone’ in response to Poland’s ‘LGBT-free zones’. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-56366750> (дата звернення: 03.06.2021).